

Asia: VN/27452/2020-OM-548

Julkisuuslain salassapitoperusteiden uudistustarpeiden kartoitus

Lausunnonantajan lausunto

Mitkä ovat mielestänne nykyisten julkisuuslain 24 §:n salassapitoperusteiden kehittämistarpeet? Puuttuuko nykyisistä salassapitosäännöksistä jotain olennaista? Kuvaile ja perustelkaa kehittämistarvetta mahdollisimman konkreettisesti.

Omaishoitajaliitto kiittää lausuntopyynnöstä.

Omaishoitajaliitto pitää julkisuusperiaatetta ja pääsyä tietoihin tärkeänä hyvän hallinnon ja oikeusturvan toteutumisen kannalta. Tästä on pidettävä huoli myös vastaisuudessa siten, että tieto ja oikeussuojakeinot ovat jokaisen ulottuvilla. Omaishoitoperheillä on usein muita perheitä heikompi taloudellinen tilanne. Olemme hyvin huolissamme mahdollisesta kehityksestä, jossa tietopyynnöistä ryhdyttäisiin perimään maksua, sillä se voisi heikentää jäsenistömme oikeusturvaa.

Muilta osin nostamme lausunnossamme esiin 24 §:n tiettyjä aihealueita salassapitoperusteluissa. Jätämme arvioitavaksenne, ovatko mahdolliset tarkennukset tarkoituksenmukaisempia erityislainsäädännössä vai julkisuuslaissa.

Kohta 17:

”17)

asiakirjat, jotka sisältävät tietoja valtion, hyvinvointialueen, kunnan tai muun julkisyhteisön tai 4 §:n 2 momentissa tarkoitetun yhteisön, laitoksen tai säätiön liikesalaisuudesta, samoin kuin sellaiset asiakirjat, jotka sisältävät tietoja muusta vastaavasta liiketoimintaa koskevasta seikasta, jos tiedon antaminen niistä aiheuttaisi mainituille yhteisöille, laitoksille tai säätiöille taloudellista vahinkoa tai saattaisi toisen samanlaista tai muutoin kilpailevaa toimintaa harjoittavan julkisyhteisön tai yksityisen parempaan kilpailuasemaan tai heikentäisi julkisyhteisön tai 4 §:n 2 momentissa tarkoitetun yhteisön, laitoksen tai säätiön mahdollisuuksia edullisiin hankintoihin tai sijoitus-, rahoitus- ja velanhoitojärjestelyihin.”

Osalle pienituloisissa omaishoitoperheissä yleinen ongelma on se, että palvelusetelien arvo on niin matala, että niitä ei voi käytännössä käyttää ja siten ne eivät käytännössä tarjoa todellisia vaihtoehtoja arjen tueksi. Moni omaishoitaja toivoisi enemmän avoimuutta palvelusetelien arvojen määrittelyssä siltä osin, että se edistäisi omaishoitajien lakisääteisten vapaiden ja muiden palveluiden tarkoituksenmukaista toteutumista. Omaishoitajaliitto peräänkuuluttaa kuitenkin lainsäädäntöä, joka tukee monipuolista palvelutuotantoa, jotta omaishoitajien erilaiset elämäntilanteet ja yksilölliset tarpeet huomioidaan.

Kohta 25 käsittelee sosiaalihuollon ja työhallinnon asioita:

” 25)

asiakirjat, jotka sisältävät tietoja sosiaalihuollon asiakkaasta tai työhallinnon henkilöasiakkaasta sekä tämän saamasta etuudesta tai tukitoimesta taikka sosiaalihuollon palvelusta tai työhallinnon henkilöasiakkaan palvelusta taikka tietoja henkilön terveydentilasta tai vammaisuudesta taikka hänen saamastaan terveydenhuollon ja kuntoutuksen palvelusta taikka tietoja henkilön seksuaalisesta käyttäytymisestä ja suuntautumisesta;”

Omaishoitajaliitto on huomannut haasteita tiedonkulussa sosiaalihuollon ja työvoimaviranomaisten (”työvoimahallinnon”) välillä. Esimerkiksi työikäisten omaishoitajien kohdalla tehdään ensin sosiaalihuollossa palvelusuunnitelma ja päätöksiä, joilla mahdollistetaan myös kokoaikainen ansiotyö. Tämän jälkeen työvoimahallintoviranomaiset arvioivat asiaa uudestaan sekä lisäksi sitä arvioidaan vielä Kelassa tai työttömyyskassassa. Nykyiset käytännöt ovat ennen muuta omaishoitajia kuormittavia ja heille osin arvaamattomia, mutta ne vievät resursseja myös eri viranomaisilta. Lisäksi tietoomme on neuvonnassamme tullut merkittäviä jänniteitä ja ongelmia yksityisyydensuojan kanssa, sillä työvoimaviranomaiset ovat saattaneet edellyttää asiakirjoja, joista paljastuu hoidettavan arkaluontoisia terveystietoja, vaikka pelkän lausunnon tai kannanoton sosiaalihuollosta tulisi olla riittävä. Tämänkaltaiset käytännöt ovat yksityisyydensuojan kannalta kyseenalaisia, eivätkä ne ole sopusoinnussa esimerkiksi Euroopan ihmisoikeussopimuksen yksityisyyden suojaa koskevien velvoitteiden ja rajoitusopin kanssa.

Tätä prosessia olisi syytä virtaviivaistaa ja samalla vahvistaa yksityisyyden suojaa. Toivomme selvitetävän, edellyttääkö tämä tarkennuksia julkisuuslakiin tai erityislainsäädäntöön.

Kohta 30:

”30)

oppilashuoltoa ja oppilaan opetuksesta vapauttamista koskevat asiakirjat, oppilaan ja kokelaan koesuoritukset sekä sellaiset oppilaitoksen antamat todistukset ja muut asiakirjat, jotka sisältävät oppilaan henkilökohtaisten ominaisuuksien sanallista arviointia koskevia tietoja, samoin kuin asiakirjat, joista ilmenee ylioppilastutkintolautakunnan määräämien arvostelijoiden arvostelutehtäviä koskeva koulukohtainen työnjako, kunnes on kulunut vuosi kyseisestä tutkintakerrasta;”

Uudistuksessa tulisi kiinnittää huomiota siihen, onko mahdollista tasapainoisella tavalla vahvistaa tiedonkulkua kotien ja oppilashuollon välillä. Asia on olennainen erityislusten ja heidän omaishoitajavanhempiensa kohdalla, koska erityislapsilla voi olla muita suurempia vaikeuksia esimerkiksi tiedon välittämisessä vanhemmilleen tai muita merkittäviä haasteita, joissa suurempi tuki on tarpeen.

Muut huomiot:

Omaishoitajaliitto pitää keskeisenä, että muutokset julkisuuslakiin toteutetaan tavalla, joka ei heikennä asianomaisten ja omaisten oikeusturvaa. Esimerkiksi tietopyynnöillä ja pääsyllä riittäviin tietoihin on tärkeä rooli oikeuksien toteutumisen ja turvaamisen kannalta, eikä näitä oikeuksien ajamisen edellytyksiä saa heikentää.

Työryhmän mietinnössä Julkisuuslain 16 §:n 5 momentissa ehdotetaan viranomaisen oikeutta kieltäytyä tietopyynnön toteuttamisesta, jos se vaatisi ilmeisen kohtuuttomia toimia. Omaishoitajaliitto on huolissaan tämän asian tulkinnanvaraisuudesta. Erityisesti sosiaalisten oikeuksien ja yhdenvertaisuuden toteutumisen näkökulmasta on tärkeää, että tietopyynnot ovat tehokas työkalu myös vastaisuudessa esimerkiksi omaishoitajille, jotka pyrkivät varmistamaan läheistensä oikeuksien toteutumisen hoidossa ja hoidon laadun valvonnassa. Erityisesti nykykehityksessä, jossa resursseja on yhä niukemmin, on tärkeää, että oikeusturva toteutuu. Vaikka asiakirjapyyntö ei ole välttämättä perinteinen oikeussuojakeino, on se usein tärkeä työkalu kokonais kuvan hahmottamiseksi, jotta ongelmiin voidaan puuttua. Siksi on tärkeää, että sen käyttö turvataan myös vastaisuudessa jokaiselle. Tietojen riittävä saanti olisi myös johdonmukaista ja tarkoituksenmukaista ns. oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin "equality of arms"-näkökulmasta. On hyvin mahdollista, että esimerkiksi tietyn päätöksen johtaneen ratkaisun tosiasialliset perustelut voivat löytyä esimerkiksi diaarimerkinnöistä tai viranomaisten sisäisestä viestinvaihdosta. On tärkeää, että asianomaisilla on mahdollisuus tutustua tämänkaltaiseen materiaaliin, jotta hän voi tarvittaessa oikoa esimerkiksi mahdollisia asiavirheitä. Sosiaalioikeudellisissa kysymyksissä tulisi kohtuuttomuuteen liittyvä poikkeus joko poistaa tai vähintäänkin tulkita sitä hyvin varovaisesti, jotta mielivaltaisilta oikeuksien menetyksiltä välttyttäisiin. Mikäli tämä poikkeus säilytetään, olisi toimeenpanon seurannassa hyvä seurata, minkä kaltaisissa tilanteissa tähän on vedottu. Vaarana voi muuten olla, että organisaatiot voivat tietyissä tilanteissa mieluummin käyttää resurssinsa tietopyyntöjen kieltämisen perustelemiseen kuin niiden toteuttamiseen, vaikka pyyntö ei välttämättä olisi kovinkaan kohtuuton. Tällöin vaarana olisi julkisuusperiaatteen tosiasiallinen vesittyminen ja ohentuminen, mikäli olisi vastoin lainsäädännön tarkoitusta.

Jos julkisuuslain soveltamisalaa muutettaisiin mietinnössä ehdotetulla tavalla (Oikeusministeriön julkaisuja 2023:32, lakiehdotuksen 5 §), millaisia muutoksia tämä edellyttäisi salassapitoperusteisiin? Kuvaile ja perustele muutostarvetta mahdollisimman konkreettisesti.

-

Oletteko tunnistaneet tietojen tai asiakirjojen salassapitoa koskevaa erityislainsäädäntöä, joka on ristiriidassa julkisuuslain salassapitosäännösten kanssa? Jos julkisuuslain soveltamisalaa muutettaisiin mietinnössä ehdotetulla tavalla (Oikeusministeriön julkaisuja 2023:32, lakiehdotuksen 5 §), aiheutuisiko soveltamisalan muutoksesta konkreettisia ristiriitoja nykyisen erityislainsäädännön kanssa tai tarvetta tarkentaa erityislainsäädäntöä?

-

Vartio Elias
Omaishoitajaliitto ry